

– Спр. 214. – Арк. 4; 16 Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали. – Том I. – 1939-1953. – К., 1995. – С. 232. 17 ДАЛО. – Ф. П-3. – Оп. 1. – Спр. 239. – Арк. 45; 18 Там само. – Арк. 44; 19 Там само. – Ф. П-4. – Оп. 1. – Спр. 101. – Арк. 88-91; 20 Соціалістична культура Львівщини. Збірник архівних документів і матеріалів (1939-1962). – Львів, 1964. – С. 79; 21 ДАЛО. – Ф. Р-119. – Оп. 28. – Спр. 9. – Арк. 4; 22 Там само. – Ф. Р.-406. – Оп. 2. – Спр. 37– Арк. 10; 23 Там само. – Ф. Р.-1786. – Оп. 1. – Спр. 21. – Арк. 2; 24 Там само. – Ф. П.-3. – Оп. 1. – Спр. 76. – Арк.72; 25 Там само. – Ф. П.-4. – Оп. 1. – Спр. 62. – Арк. 6; 26 Там само. – Ф. П.-3. – Оп. 1. – Спр. 523. – Арк. 112; 27 Там само. – Спр. 62. – Арк. 6; 28 Там само. – Ф. Р.-406. – Оп. 2. – Спр. 66. – Арк. 159, Спр. 11. – Арк. 13; 29 Там само. Спр. 37. – Арк. 10; 30 Там само. – Ф. Р.-402. – Оп. 3. – Спр. 40. – Арк. 113; 31 Ярош Б.О. Сторінки політичної історії західноукраїнських земель (30- 50-ті рр. ХХ ст.) – Луцьк, 1999. – С. 63. 32 Нариси історії Львова. – Львів, 1956. – С. 395. 33 Стеблій Ф. Розвиток вищої школи в західних областях УРСР в 1944-1960 рр. / З історії Української РСР. – Вип. 8. – К., 1963. – С. 94; 34 Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали. – Том I. – 1939-1953. – С. 652; 35 ДАЛО. – Ф. Р-406. – Оп. 3. – Спр. 69. – Арк. 67 36 Нечиталюк М. "Честь праці". Академік Михайло Возняк у спогадах та публікаціях. – Львів, 2000. – С. 86.

С.М. Шнак

ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО КНИГОДРУКУВАННЯ У НАУКОВОМУ ДОРОБКУ ОРЕСТА МАЦЮКА

Історія книгодрукування є однією з найяскравіших сторінок історії кожного народу, важливим чинником формування модерної інтелектуальної культури. Початковий етап друкування в Україні тісно пов'язаний з ім'ям Івана Федорова, особі якого і присвячено більшість розвідок у цій ділянці української історії. Велика кількість монографій, досліджень та розробок про діяльність Івана Федорова, його послідовників та розвиток книгодрукування в Україні з'явилися напередодні 400-річних ювілеїв російського (1964 р.) та українського (1974 р.) книгодрукування¹. До цих визначних дат було здійснено виявлення в архівах СРСР документів з цієї тематики та їх публікація, організовано урочисті наукові конференції, створено ряд музеїв книги.

Орест Мацюк (1932–1999) – відомий український науковець-архівист, унікальний фахівець в галузі історії паперу, філігранології, краєзнавець, заслужений працівник культури України, член багатьох українських та закордонних наукових товариств², також долучився до цих процесів.

Внесок О. Мацюка в історію українського книгодрукування ще не має належного висвітлення й має фрагментарний характер у низці статей у науково-довідкових виданнях, публікаціях на пошану³ та критичних зауваженнях істориків стосовно певних аспектів, переважно, в контексті власних досліджень⁴.

Метою написання даної статті є аналіз доробку О. Мацюка в царині історії українського книгодрукування. Основним джерелом для написання статті були розвідки О. Мацюка з історії книгодрукування, документи, які зберігаються в особовому фонді Центрального державного історичного архіву України у місті Львові (далі – ЦДАІЛ) (фонд Р-15 „Мацюк Орест Ярославович”), інтерв'ю з завідувачем Музею мистецтва Давньої української книги Львівської галереї мистецтв Ларисою Ігорівною Спаською.

Головну координуючу роль в галузі досліджень історії книгодрукування в СРСР відігравали Федорівські читання у Москві та Федорівський семінар у Львові, на основі яких щорічно видавався збірник "Федоровские чтения"⁵. Доповіді й повідомлення, що виносились на обговорення, були присвячені як життю та діяльності друкаря Івана Федорова, так і іншим питанням історії книги та книжної справи⁶.

Принагідно слід підкреслити, що Федорівські семінари у Львові відбувалися у приміщенні Музею Івана Федорова⁷, відкритого 1977 р. завдяки⁸ клопіткій роботі Вченої Ради, до якої входили відомі львівські фахівці та ентузіасти: В. Свенціцька, Я. Ісаєвич, Я. Запаско, Й. Гронський, В. Вуйцик, П. Жолтовський, Б. Возницький та О. Мацюк.

Доцільність відкриття Музею Івана Федорова в приміщенні Свято-Онуфріївського монастиря: в минулому – важливого культурного та духовного осередку, перетвореного у житловий комплекс в радянський час, документально обґрунтував саме О. Мацюк. Головними аргументами на користь відкриття експозиції було існування тут протягом певного часу друкарні Івана Федорова та його поховання.

Поштовхом до зацікавлення О. Мацюком історією українського книгодрукування стало вивчення філіграней та паперу стародруків. До цих студій О. Мацюка підштовхнув академік Іван Крип'якевич (1886-1967), який з початку 1960-х рр. був наставником молодого співробітника

фотореставраційної лабораторії Центрального історичного архіву УРСР у м. Львові в галузі української філігранології⁹.

Справа в тому, що, на відміну від актового матеріалу, папір стародруків більш однорідний, а наявність документальних свідчень про папірні, в яких друкарі, зокрема Іван Федоров, брали матеріал для книг, дозволяло співвідносити водяні знаки з конкретним виробником¹⁰.

О. Мацюк відзначав, що філігранологічний аналіз паперу стародруків не лише допомагає правильно датувати та встановлювати їх творця (так наприклад, аналізуючи дефектні примірники "Острозької Біблії", які зберігались у будинку Бульдиги і друкування яких нібито розпочав у 1583 році Іван Федоров у Львові, О. Мацюк дійшов висновку, що папір був вироблений вже після смерті друкаря, а отже, вони були надруковані кимось іншим і значно пізніше)¹¹, а й дозволяє робити висновки про фінансування, ділові зв'язки та навіть погляди того чи іншого друкаря (наприклад, аналіз друків Франциска Скорини наштовхнув на думку, що друкар спеціально використовував для своєї білоруськомовної "Біблії руської..." низькоякісний папір, щоб зробити її через малу ціну максимально доступною для білоруського населення)¹².

Статті, присвячені паперу стародруків¹³, супроводжувались таблицями філіграней, скопійованих за власною методикою О. Мацюка¹⁴, яку можна було використовувати за будь-яких умов. Дослідник перерисовував філіграні з документів від руки способом просвічування на кальку, а при публікації переносив з кальки на фотопапір контактним способом¹⁵.

Філіграні паперу, який виробляли на українських папірнях і використовувались Іваном Федоровим для книг, були відтворені в альбомі "Папір та філіграні на українських землях (XVI – поч. XX ст.)": №№ 36-40, 45, 49-50, 71-75, 77, 250-252, 260, 270¹⁶. Також протягом багатьох років О. Мацюк готував альбом "Філіграні кириличних інкунабул та стародруків (1491-1800)"¹⁷, до якого мали увійти водяні знаки, починаючи від друків Швайпольта Фіоля 1491 р. – "Тріюдь постная", "Тріюдь цветная", "Часослов", - і закінчуючи виданнями 1800 р.¹⁸

У рамках підготовки до 400-річного ювілею книгодрукування на Україні О. Мацюк, як співробітник Центрального державного історичного архіву УРСР у Львові, спричинився до виявлення, вивчення і публікації документів, пов'язаних з історією українського книгодрукування.

Зокрема він разом з дослідником Е. Ружицьким, працюючи в Центральному державному історичному архіві Білоруської РСР в Мінську, виявив ряд матеріалів, які стосувалися особи Спиридона Соболя¹⁹ (встановлено факт успадкування у 1636 р. "півтори крами" від батька, записи про борги та заповіт від 3 лютого 1645 р.) Разом з виявленими в Центральному державному історичному архіві УРСР у Львові документами, серед яких, зокрема, доповнення до першого заповіту на користь Сокальської церкви від 7 серпня 1645 р. – ці документи підтвердили білоруське походження типографа, постриг у ченці наприкінці життя і прийняття чернечого імені Сильвестр, дали змогу встановити приблизну дату смерті – кінець 1645 р., доповнили відомості про життя і діяльність друкаря.

О. Мацюк також здійснив детальний подокументний опис виявлених в львівському архівосховищі документів, які стосувалися друкарень Прикарпаття першої половини XVII ст.

Першими продовжувачами Івана Федорова у книговидавничій справі на Україні були Львівська братська, Острозька та прикарпатські мандрівні друкарні, які відіграли велику роль у розвитку друкарства та культури на українських землях. Про мандрівні друкарні на Прикарпатті існувала численна література, однак виявлені в 1970-і рр. О. Мацюком невідомі на той час архівні документи дозволили по-новому трактувати цілу низку питань, переглянути уже відомі факти та заповнити прогалину в історії книговидавничої справи.

У першій половині XVII ст. книгодрукування на Україні набирало широкого розмаху. Виникла низка нових друкарень і на Прикарпатті. При цьому характерно, що фундатори друкарства засновували свої майстерні не лише у великих містах та культурних центрах, як це було раніше, але й у периферійних родових маєтках. До цього спонукала їх, вочевидь, та обставина, що друкована продукція православних піддавалася жорстоким переслідуванням з боку католицької ієрархії.

Навколо дати заснування однієї з прикарпатських друкарень, власником якої був львівський єпископ Гедеон (Балабан), - Стрятинської друкарні - певний час існувала полеміка серед книгознавців. Документально підтвердити дату заснування друкарні допомогли виявлені О. Мацюком три скарги друкаря Симона Будзини до Львівського гродського суду (від 24 квітня 1603 р., 16 липня 1603 р., 29 січня 1604 р.) на єпископа Гедеона за невиконання договірних зобов'язань та заподіяні йому кривди, де зазначено, що ним була заснована друкарня за контрактом у 1602 р.²⁰

Проте археографічна діяльність О. Мацюка в галузі історії українського книгодрукування не обмежувалась поодинокими публікаціями віднайдених документів²¹ та поширенням інформації про них²². Частина згаданих вище документів та ряд інших документів увійшли до великої публікації, хронологічно обмеженій 26 січня 1573 та 8 лютим 1648 року і присвяченій перебуванню та видавничій діяльності Івана Федорова та послідовників на теренах України.

Особливе зацікавлення до виявлення документів про Івана Федорова спостерігалось у Львові наприкінці XIX ст., коли наукова громадськість відзначала 300-річчя з дня його смерті. У кінці XIX і на початку XX ст. було опубліковано десятки документів, виявлених у львівських та київських архівах, які внесли великий вклад у справу вивчення біографії Івана Федорова.

Актуальність нового видання була зумовлена тим, що більшість з джерел до історії початкового періоду книгодрукування, опублікованих в XIX - першій половині XX ст., були розміщені в різних археографічних виданнях, значна частина яких була або бібліографічною рідкістю, або малодоступною широкому колу істориків (часто з неповним або неправильним розчитаним текстом).

До збірника документів "Першодрукар Іван Федоров і його послідовники на Україні: XVI-XVII ст." (1975)²³ не увійшли усі відомі на той час документи, проте він і сьогодні є не лише найповнішим, але й єдиним документальним збірником про книгодрукування на Україні. Упорядники – Я. Ісаєвич, О. Купчинський, Е. Ружицький, О. Мацюк – здійснили пошук в шести архівних збірках СРСР: Центральних державних історичних архівах УРСР у Києві та Львові, Центральному державному архіві давніх актів СРСР у Москві, Центральному державному історичному архіві БРСР у Мінську, Архіві Ленінградського відділення Інституту історії АН СРСР, Львівському історичному музеї та широко використали публікації радянських та зарубіжних істориків²⁴.

З публікацій XIX – початку XX ст. найбільш широко, але з доповненнями і корективами використані у цій збірці фундаментальні видання актових джерел С. Пташицького, Ф. Бостеля, Я. Птасьника, Ф. Свистуна, Д. Зубрицького, М. Гембаровича.

Серед радянських археографічних публікацій в даному збірнику використано сім: В. Романовського 1926 р., Е. Ружицького, Є. Немировського, збірники "Соціальна боротьба в місті Львові" та "Русско-белорусские связи 1570-1667 гг."

За винятком трьох актів, раніше опубліковані джерела були звідені з їх оригіналами або копіями, що зберігались в архівах. Упорядники здійснили також значну археографічну роботу: на відміну від попередніх фрагментарних публікацій, знову видані тексти відтворені в даному збірнику повністю, усунені пропуски, внесені уточнення в прочитанні текстів оригіналів, встановленні їх датуванні²⁵. Публікацію документів було здійснено згідно з існуючими археографічними правилами. Документи латинською та польською мовами подаються також у перекладах²⁶.

Щоправда, зі 150 підготовлених до друку документів²⁷ опубліковано було 137 (з них 37 – вперше)²⁸. Видавець – Головне управління при Раді міністрів УРСР - вилучило зі збірника документи з дерманського періоду діяльності друкаря²⁹ та інші документи, які могли "затмарити" світлий образ "російсько-українсько-білоруського просвітника". Наприклад, про участь Івана Федорова як управителя дерманського монастирського маєтку разом з слугами у нападі на мешканців сусіднього села Спасів³⁰ або про побиття його сином – Іваном Друкаревичем - мешканця львівського Підзамча³¹.

При підготовці збірника О. Мацюк особисто здійснив вичитку і переклад з латини 26 документів з 53 опублікованих тут про життя і діяльність Івана Федорова та його сина³².

О. Мацюком також був виявлений та підготовлений до публікації єдиний серед 37 вперше опублікованих документів, новий акт від 13 серпня 1575 р. (№ 10 в збірнику), що стосувався Івана Федорова. Він прояснював стосунки між друкарем і коломийським міщанином Іваном Шпаком, про якого було відомо раніше з публікацій 1886 р. С. Пташицького³³.

Вже у 1980-х роках О. Мацюк, цікавлячись фортифікаціями, випадково віднайшов опублікований ще 1894 року і не помічений істориками Реєстр "запису... шляхти Брацлавського і Вінницького повіту, яка за наказом його королівської милості складала присягу перед комісаром його королівської милості паном Войтіхом Волоським у Брацлавському замку 1569 р.", який засвідчив користування Федоровим маєтком у Мізякові Брацлавського повіту (Східне Поділля), надане гетьманом Великого князівства Литовського Г. Хоткевичем³⁴.

Раніше історики або ставили під сумнів можливість такого дару, або категорично заперечували. Використовуючи вже згаданий Реєстр і листування Г. Хоткевича, Р. Сангушка (воєводи Вінницького і Брацлавського), польського короля Сигизмунда II Августа зі збірника

Archiwum XX. Sanguszkow w Slawucie. (Львів, 1910. Т. 7) О. Мацюк припускав, що на Поділля Іван Федоров прибув на початку осені 1566 р. і перебував спочатку в приміщенні Вінницького замку, якому належали мізяківські мастки.

Наприкінці 1960-х років в журналі "Архіви України" з'явилась стаття О. Мацюка "Чи було книгодрукування на Україні до Івана Федорова", яка призвела до певного наукового і суспільного резонансу. У ній науковець порушував питання про першопочатки книгодрукування на Україні – т.зв. дофедорівське книгодрукування³⁵.

У своїх міркуваннях О. Мацюк спирався на дослідження львівських та краківських істориків кінця XIX ст. С. Пташицького, Д. Зубрицького, Є. Бандтке та українських дослідників першої половини XX століття І. Крип'якевича, Г. Коляди, які висловлювали думки та припущення з приводу існування друкарень на Україні до Івана Федорова на основі слів самого Федорова у його післямові до львівського "Апостола", документальних відомостей про львівського міщанина Семена Сідляра, який позичив Івану Федорову на обладнання друкарні у Львові, слова епітафії друкаря³⁶ та на ряд документів.

Наприкінці 1960-х рр. він, як науковий співробітник Центрального державного історичного архіву України у Львові, виявив у фонді василіанських монастирів заяву ченців Львівського василіанського монастиря св. Онуфрія від 23 липня 1791 року т.зв. фіскальній комісії з проханням вжити заходів у справі повернення монастиреві провізорами Ставропігійського братства рухомого й нерухомого майна та друкарні, що належали монастиреві від 1460 року. У документі зазначається, що саме тоді львівський міщанин Степан Дропан для матеріальної підтримки священників подарував монастирю свою власну друкарню.

На підтвердження своєї гіпотези О. Мацюк наводить також інші документи XVIII ст.: пояснювальна записка провізорів Ставропігійського братства Львівському староству від 20 жовтня 1792 р. у зв'язку з претензіями василіан на друкарню, засновану в 1460 р. львівським міщанином Степаном Дропаном; записи з рукопису "Хроника монастиря св. Онуфрія у Львові", написаної в 1771 р. з документів і розповідей монахів, зібраних Модестом Гриневецьким, рукопису "Історії Онуфріївського монастиря"; згадки польських королів Сигізмунда III і Владислава IV, які привілеями підтвердили права монастиря, а також князів Острозьких і Степана Дропана, у "Пом'янику видатних людей Онуфріївського монастиря".

На підтвердження в наступній статті - "Ще про початки книгодрукування на Україні"³⁷ 1971 року проведено аналіз паперу т.зв. "анонімних" стародруків. Один з них, а саме "Среднешрифтное Четвероевангелие", надрукований на німецькому папері, в той час як в Московському царстві друкували виключно на французькому.

Ці публікації були зустрінуті як позитивними³⁸, так і негативними³⁹ відгуками.

Погоджуючись з науково обґрунтованими зауваженнями Я. Ісаєвича та Є. Немировського⁴⁰, О. Мацюк зазначав, що остаточно це питання може бути вияснене тоді, коли знайдуться дофедорівські інкунабули чи стародруки, або ж тогочасні документи.

Цікавим нам видається той факт, що Є. Немировський, будучи студентом Московського поліграфічного інституту, в 1949 р. у вузівській газеті "Сталинский печатник", аналізуючи лист Х ст. Івана Смера до князя Володимира, віднайдений в Самбірському монастирі XVII ст., вважав, що він був віддрукований набраним шрифтом, і називав Івана Смеру винахідником книгодрукування⁴¹.

Проте дискусія навколо початків книгодрукування на Україні особливо зацікавила владні кола СРСР. Вони вбачали у цих твердженнях підриг усталеного в радянській історичній науці та офіційній пропаганді авторитету Івана Федорова як російсько-українсько-білоруського просвітника, символу дружби та єдності братніх народів. В зв'язку з цим "справу Мацюка" розглядали навіть у Політбюро ЦК КПУ, "на прохання читачів" різноманітні навколонукові журнали організували цкування молодого науковця, звинувачуючи його у відступі від засад пролетарського інтернаціоналізму⁴² та у прагненні применшити роль І. Федорова в розвитку українського книгодрукування.

"Обличчям" цієї акції став викладач нарисної геометрії, інженерної естетики та перспективи Українського поліграфічного інституту ім. Івана Федорова А. Смідович, поза контекстом критичної статті, опублікованої на сторінках "Українського історичного журналу" 1972 р.⁴³ щодо О. Мацюка і його досліджень дофедорівського книгодрукування, невідомий в наукових колах.

Був також А. Смідович присутній на перших Федорівських семінарах у Львові (можливо, як "стримуєчий фактор") з доповідями: "Про факт ідеологічної боротьби у питанні оцінки історії виникнення друкарства на Україні", "Глаголичні друковані видання на Україні"⁴⁴.

Під цим тиском припинилась дискусія про дофедорівське книгодрукування на багато років. Слід зазначити також, що (за свідченнями колег-сучасників) підняття означеного вище питання призвело до відмови йому у захисті дисертації 1974 року⁴⁵. Проте О. Мацюк не відмовився від своїх поглядів, висловлюючи сумнів, що в такому великому торговельному й культурному центрі як Львів книгодрукування з'явилося лише наприкінці XVI ст.⁴⁶

У доробку О. Мацюка є також розрахований на широке коло читачів публіцистично-історичний путівник "Місцями Івана Федорова на Україні", написаний у співавторстві з Я. Ісаєвичем та М. Видашенко (зокрема, він є автором частини, присвяченої перебуванню друкаря в дерманському монастирі "Шляхами Волині"⁴⁷); історико-мистецький нарис "Львівські стародруки", у співавторстві з Я. Запаском⁴⁸.

Зокрема, нарис, присвячений друкарству Львова протягом 1583-1800 рр. і багато проілюстрований фотографіями видань Івана Федорова, Львівського ставропігійського братства та інших друкарень, що існували у Львові протягом зазначеного періоду, як зазначала у своїй рецензії В. Свенціцька, висвітлював не тільки технологічну сторінку поліграфії, значення випуску окремих книг (спосіб друку, папір), а й мовні питання та питання художнього оформлення, якому в той час в українському книгодрукуванні приділялася виняткова увага⁴⁹.

Протягом 1968-1973 рр. українські історики на чолі з О. Губко готували фундаментальне видання у трьох томах "400 років українського книгодрукування (1574-1974)": "Історія книгодрукування на Україні до 1917 р.", "Міжнародні зв'язки українського книгодрукування", "Українська радянська книга" - що мало підвести підсумки великої роботи кількох поколінь дослідників у цій ділянці національної історії⁵⁰. У проєкті плану та автури збірника О. Мацюк зазначений як автор ряду статей до першого тому, зокрема, про архівні матеріали щодо друкування на Україні до Івана Федорова і філіграні дореволюційних книг, та редактор третього тому. У зв'язку з низкою історичних подій цей чудовий задум так і не був здійснений.

Отже, можемо відзначити, що доробок О. Мацюка в галузі історії української книгодрукування є багатограним і охоплює студії над філігранями і папером стародруків, введення до наукового обігу документів, на основі яких проведено уточнення моментів з життя Івана Федорова та його послідовників, участь у підготовці збірника документів до історії початкового етапу книгодрукування на Україні, а також науково-популярну літературу з даного питання. Дослідження науковця не втрачають актуальності, що підтверджують і сучасні розвідки, зокрема, в галузі незакритого досі питання "дофедорівського книгодрукування".

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Немировский Е. Л. Начало книгопечатания в Москве и на Украине. Жизнь и деятельность первопечатника Ивана Федорова. Указатель литературы. 1574-1974.- М., 1975; 2. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДІАЛ), Ф. Р-15 (Мацюк Орест Ярославович)- Оп. 1.- Спр. 1.- Арк. 26; 3. Ісаєвич Я. О.Я. Мацюк –дослідник історичних джерел // Студії з архівної справи та документознавства.- К., 1999. Т. 4.- С.157-159; Ковальський М. Світлої пам'яті Ореста Мацюка (1932-1999) // Український історик. Нью-Йорк-Торонто-Київ-Львів-Париж. № 2-4 (142-143). Рік XXXVI.- С.270-273; Матяш І. Мацюк Орест-Нестор Ярославович // Українські архівісти: Бібліографічний довідник: У 3-х вип. Вип. третій: 1970–1990-ті роки / Упоряд. Л. М. Федорова.- К., 2003.- С.144–146; Karolczak K. Orest Nestor Maciuk (1932–1999) // Lwów: miasto – społeczeństwo – kultura. Studia z dziejów Lwowa / Pod red. K. Karolczaka. Kraków, 2002. S. 9–13; 4. Немировский Е.Л. Начало книгопечатания на Украине. Иван Федоров.- М., 1974; Ісаєвич Я. Д. Першодрукар Іван Федоров і виникнення друкарства на Україні. Львів, 1983; 5. Ісаєвич Я. Д. Першодрукар Іван Федоров...С. 7; 6. Батхина Е.В. К истории "Федоровских чтений" // Федоровские чтения. 1973. Сб.науч.тр.- М., 1976.- С.100-104; 7. Інтерв'ю 03.03.2005 з завідувачем Музею мистецтва Давньої української книги Львівської галереї мистецтв Ларисою Ігорівною Спаською; 8. Музей "Мистецтва давньої української книги" // Культура. Історія. Традиції. - 2004. № 1(4).- С.8; 9. Матяш І. Мацюк Орест Ярославович // Українські архівісти: Бібліографічний довідник...С. 143; 10. Крип'якевич І. Папір українських друків Івана Федорова // Стара Україна. (Львів). 1924. № 2-5.- С.45; 11. ЦДІАЛ- Ф. Р-15.- Оп. 1.- Спр.24- Арк. 103; 12. ЦДІАЛ.- Ф. Р-15- Оп. 1.- Спр.46.- Арк. 52; 13. Водяні знаки на папері друків Івана Федорова // Науково-інформаційний бюлетень Архівного Управління УРСР. (далі – НІБ). (Київ). 1964. № 3.- С.37-46; Бумага изданий Ивана Федорова // Федоровские чтения. 1978.- М., 1981. С.21-31; Бумага заблудовских изданий // Иван Федоров и восточнославянское книгопечатание. – Минск, 1984.- С.130-136; 14. ЦДІАЛ. - Ф. Р-15- Оп. 1.- Спр. 23; 15. Мацюк О.Я. Виявлення та описання водяних знаків у рукописних джерелах XVIII – початку XIX ст. // Архіви України. (далі - АУ). (Київ). 1974. № 6.- С.49-53; 16. Філіграні № 36-40, 45, 49-50, 71-75, 77, 250-252, 260, 270. (Мацюк О.Я. Папір та філіграні на українських землях (XVI – поч. XX ст.).- К., 1974.); 17. ЦДІАЛ.– Ф. Р-15- Оп. 1- Спр. 23- Арк. 52;

18. ЦДІАЛ, ф. Р-15- Оп. 1- Спр. 65- Арк. 103; 19. Новые документы о типографе Спиридоне Соболе // Федоровские чтения, 1973: (400-летие книгопечатания на Украине).- М., 1976.- С.59-67; Спиридон Соболев и русско-украинско-белорусские связи // Книговедение и его задачи в свете актуальных проблем советского книжного дела: (Вторая Всесоюзная научная конференция по проблемам книговедения): Тезисы докладов: Секция истории книги.- М., 1974.- С.46-48; 20. До історії книгодрукування на Прикарпатті в першій чверті XVII ст. // АУ.(Київ). 1974. № 3.- С.70-72; 21. Нові документи про заснування друкарні і папірні в Стратині // Зоря. (Рогатин). 1971. 21 груд. № 150 (3212); 22. Документи про видатного просвітителя: (До 400-річчя початку книгодрукування на Русі) // Львівська правда. (Львів).- 1964.- 1 березня; 23. Першодрукар Іван Федоров і його послідовники на Україні: XVI-перша половина XVII ст.: 36.документів.- К., 1975; 24. Ковальський Н.П. Источниковедение истории Украины (XVI-первой половины XVII века). Часть I. Анализ советских археографических публикаций документальных источников. -Днепропетровск, 1977.- С.70-71; 25. Ковальський Н.П. Источниковедение истории Украины (XVI-первой половины XVII века)...С. 68; 26. Передмова // Першодрукар Іван Федоров і його послідовники на Україні...С. 12; 27. Мацюк О. У світлі найновіших документів // Жовтень. (Львів). 1975. № 1.- С.151; 28. Ковальський Н.П. Источниковедение истории Украины (XVI-первой половины XVII века)...С. 67; 29. Васків В. Першодрукар Іван Федоров та його послідовники на Україні (XVI-перша половина XVII ст.). Збірник документів. К., 1975. -С. 342 // АУ. 1975. № 6.- С.83; 30. ЦДІАЛ.-Ф. Р-15- Оп. 1- Спр. 226- Арк. 17, 22, 23, 25; 31. ЦДІАЛ, ф. Р-15- Оп. 1- Спр. 226- Арк. 48; 32. ЦДІАЛ.- Ф. Р-15- Оп. 1- Спр. 86; 33. Ковальський Н.П. Источниковедение истории Украины (XVI-первой половины XVII века)...С. 67; 34. Невідоме про Івана Федорова // Вільна Україна. (Львів). 1985. 21 грудня; Невідомий документ про перебування Івана Федорова на Вінничині // Тези доп.четвертої обл.істор.-краєзнавч.конф. Вінниця, 1986.- С.54-55; Іван Федоров в Мізякові // Вінницька Правда. (Вінниця) 1987. 3 березня; К вопросу о переезде Ивана Федорова на Украину в 1566 г. // Федоровские чтения, 1985.- М., 1987.- С.165-168; Іван Федоров на Поділлі // Пам'ятки України. (Київ). 1988. № 4.- С.37-38; 35. Чи було книгодрукування на Україні до Івана Федорова // АУ. 1968. № 2.- С.3-14; 36. Першопчатки українського книгодрукування // Наука і суспільство. К., 1970. -№9.- С.49-52; Друкарні на Україні в XV ст. // Український календар 1971. -Варшава, 1971.- С.340-345; З приводу повідомлення А.Д.Смідовича // АУ. -1972.- № 4.- С.94-95; З історії книгодрукування на Україні // Наша культура. (Варшава). -1972.- № 9(173); 37. Ще про початки книгодрукування на Україні // АУ.- 1971.- № 1.- С.26-32; 38. Савка М. До історії книгодрукування на Україні // АУ. -1972.- № 2.- С.26-34; 39. Немировский Е.Л. Начало книгопечатания на Украине...С. 11; 40. Немировский Е.Л. Начало книгопечатания на Украине. Иван Федоров. - М., 1974; Мацюк О. Немировский Е. Я. Начало книгопечатания на Украине. Иван Федоров. М., 1974. 224с. // АУ. 1974. № 4.- С.78-80.; 41. ЦДІАЛ, Ф. Р-15- Оп. 1- Спр. 74- Арк. 51-53; 42. Стецишин О. Хто в Україні був першодрукарем?// Тиждень. (Львів). 1998. 13-19 лютого- С.4; 43. Смідович А.Д. Чи було книгодрукування на Україні до Івана Федорова? //Український історичний журнал.- 1972. -№ 3.- С.65-59; 44. ЦДІАЛ – Ф. Р-15- Оп. 1- Спр. 50- Арк. 337, 341; 45. Інтерв'ю 03.03.2005 з Л.І. Спаською; 46. ЦДІАЛ. - Ф. Р-15- Оп. 1, спр.24- Арк. 105; Хто в Україні був першодрукарем?: Інтерв'ю О.Стецишина // Тиждень. -Л., 1998. -13-19 лют.; 47. Місцями Івана Федорова на Україні: Путівник. Львів. 1982; 48. Львівські стародруки: Книгознавчий нарис. -Львів, 1983; 49. ЦДІАЛ. – Ф. Р-15- Оп. 1- Спр. 49- Арк. 96-97; 50. ЦДІАЛ.- Ф. Р-15- Оп. 1- Спр. 45- Арк. 12-18.

В.В. Сокирська

КРАЄЗНАВЧА І ПАМ'ЯТКООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ ГРИГОРІЯ ЮХИМОВИЧА ХРАБАНА

Активні і всеохоплювальні процеси національно-культурного відродження, що набули в незалежній Україні незворотного характеру, супроводжуються зростанням інтересу не тільки до загальної історії нашої держави, а й до минулого окремих її регіонів. З огляду на це, підвищеної уваги науковців вимагають проблеми історичного краєзнавства, зокрема дослідження особливостей становлення і розвитку його як важливого регіонального компоненту історичної науки і дієвого засобу громадянського виховання.

Актуальність теми зумовлена також тим, що історико-краєзнавчі дослідження в сучасних умовах за своєю природою стали масовими формами залучення широких верств громадськості до вивчення місцевої історії. Звернення до цієї теми набуває особливої актуальності ще й тому, що відроджене українське краєзнавство вже оформилося у специфічну систему професійної й аматорської діяльності, яка працює на розширення меж історичного пізнання і має помітний вплив на суспільну свідомість. Використанню пізнавально-виховного потенціалу історичного краєзнавства сприяє ґрунтовне вивчення історії краєзнавчого руху і творче осмислення досвіду, напрацьованого краєзнавцями різних регіонів України, кожен з яких має свої самобутні історико-краєзнавчі традиції.

З огляду на це, великого значення набуває вивчення спадщини тих істориків, краєзнавців-аматорів, які зробили значний внесок у розвиток вітчизняної історичної науки. Серед дослідників, діяльність та творча спадщина яких потребує вивчення, постать Григорія Юхимовича Храбана (1902 – 1990 рр.).